

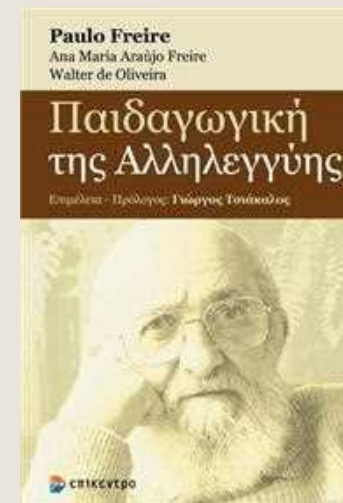
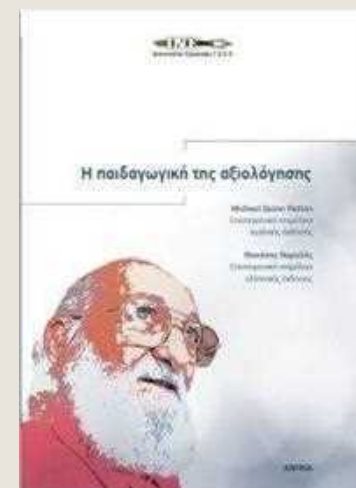
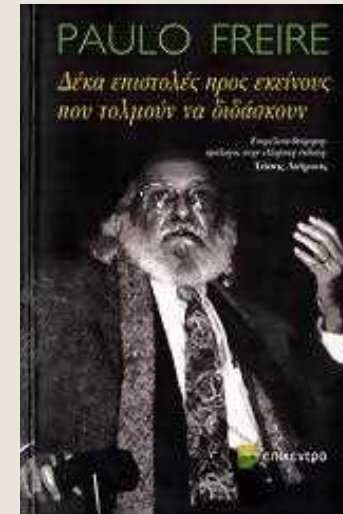
Μάθηση και κοινωνική αλλαγή

Paulo Freire

Δρ. Γιώργος Α. Κουλαουζίδης
Επίκουρος Καθηγητής Ε.Α.Π. 2023

PAULO FREIRE (1921-1997)

Ο Paulo Freire καταγόταν από την Βραζιλία. Θεωρείται ο πιο σημαντικός εκπαιδευτικός και φιλόσοφος της κριτικής παιδαγωγικής. Το βιβλίο του «Η αγωγή του καταπιεζόμενου» θεωρείται ένα από τα θεμελιώδη κείμενα του κινήματος της κριτικής παιδαγωγικής.

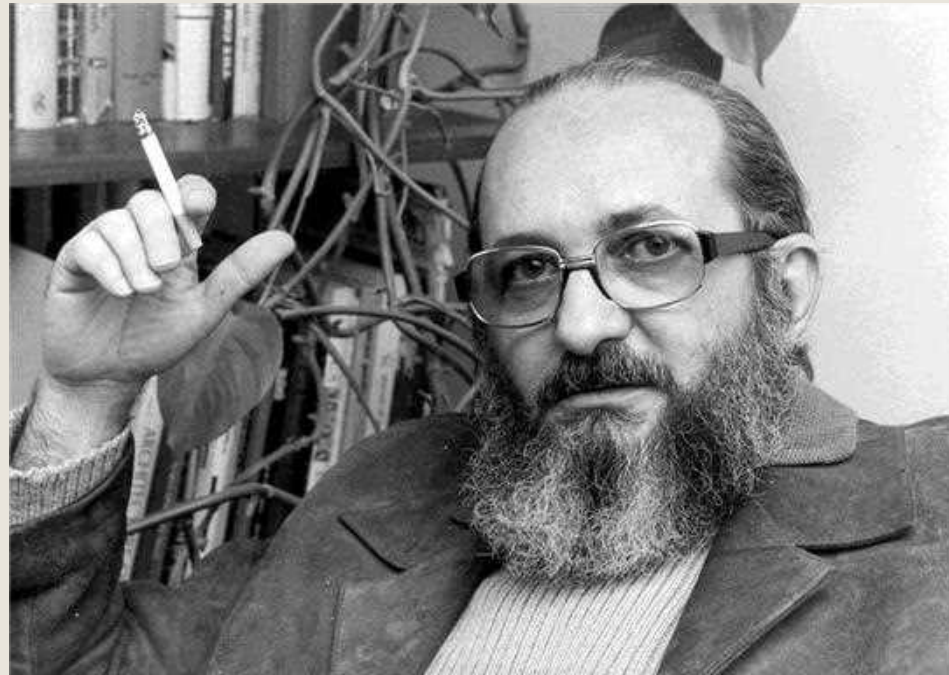
Ο Freire σπούδασε νομικά και φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο του Recife. Αν και πέτυχε στις εξετάσεις του δικηγορικού συλλόγου της πόλης του δεν άσκησε το επάγγελμα του δικηγόρου. Αντ' αυτού εργάστηκε ως καθηγητής σε σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης διδάσκοντας πορτογαλικά. ο 1946 διορίστηκε διευθυντής του Τμήματος Εκπαίδευσης και Πολιτισμού στην πολιτεία Pernambuco.

Εργαζόμενος κυρίως με φτωχούς αναλφάβητους ο Freire ξεκίνησε να εφαρμόζει μια ανορθόδοξη μορφή παιδαγωγικής. Το 1962 είχε την πρώτη ευκαιρία να εφαρμόσει τις θεωρίες του θεωριών του, όταν ανέλαβε με μια ομάδα δασκάλων να εκπαιδεύσει 300 εργάτες φυτειών ζαχαροκάλαμου.

Οι εργάτες αυτοί (γνωστοί και ως οι 300 του Angicos) έμαθαν να διαβάζουν και να γράφουν σε μόλις 45 ημέρες. Ως απάντηση σε αυτό το πείραμα, η κυβέρνηση της Βραζιλίας ενέκρινε τη δημιουργία χιλιάδων κύκλων μάθησης σε ολόκληρη τη χώρα. Όμως το 1964, ένα στρατιωτικό πραξικόπημα έβαλε τέλος σε αυτή την προσπάθεια. Ο Freire φυλακίστηκε ως προδότης για 70 ημέρες. Αφού έζησε και εργάστηκε εξόριστος στη Χιλή, τις ΗΠΑ και την Ελβετία, επέστρεψε στη Βραζιλία το 1980 και διορίστηκε υπουργός Παιδείας του Σάο Πάολο το 1988.

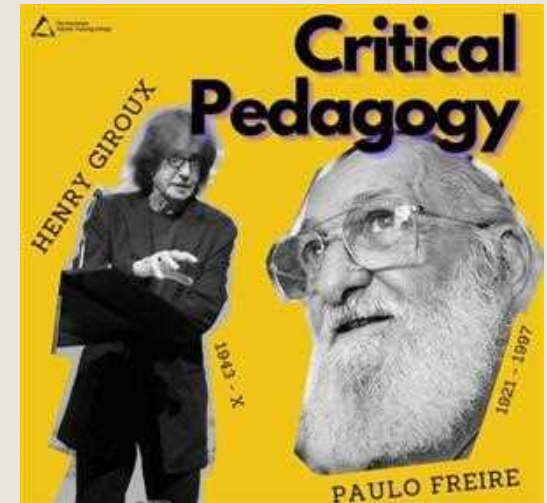
Στην καρδιά της παιδαγωγικής σκέψης του Paulo Freire βρίσκεται η **πεποίθηση** ότι η **δημοκρατία και η κοινωνική αλλαγή** είναι επακόλουθο απελευθερωτικής μάθησης και κριτικής σκέψης.

Κριτική παιδαγωγική

Η κριτική παιδαγωγική είναι μια φιλοσοφία εκπαίδευσης που συνδυάζει την εκπαίδευση με την κριτική θεωρία

Περιεγράφηκε για πρώτη φορά από τον Freire και αναπτύχθηκε από τον Henry Giroux και άλλους ως ένα εκπαιδευτικό κίνημα προσανατολισμένο στην πράξη που έχει ως στόχο να βοηθήσει τους εκπαιδευόμενους να αναπτύξουν συνείδηση της ελευθερίας, να αναγνωρίσουν τις αυταρχικές τάσεις γύρω τους, να συνδέσουν τη γνώση με την εξουσία και να αναπτύξουν τις ικανότητες που απαιτούνται ώστε αναλάβουν εποικοδομητική κοινωνική δράση.

Η κριτική παιδαγωγική εξετάζει και τις σχέσεις μεταξύ διδασκαλίας και μάθησης (π.χ. την εξουσία του δασκάλου). Οι υποστηρικτές της υποστηρίζουν ότι πρόκειται για μια συνεχή διεργασία η οποία εμπεριέχει απομάθηση, μάθηση, αναστοχασμό, και αξιολόγηση. Στις μέρες μας οι, αντιρατσιστικές, φεμινιστικές, μετααποικιακές και queer θεωρίες έχουν επηρεάσει τις σύγχρονες ερμηνείες των ιδεών του Freire, μετατοπίζοντας την εστίαση από την κοινωνική τάξη (που για τον Freire είναι κυρίαρχο ζήτημα) σε ζητήματα που περιλαμβάνουν το φύλο, τη φυλή και άλλες ταυτότητες.

Η κεντρική παραδοχή του Freire

Ο Freire θεωρεί ότι οι κοινωνικές ελίτ επιβάλλουν τις αξίες και **την κουλτούρα τους στις κυριαρχούμενες τάξεις** με αποτέλεσμα οι τάξεις αυτές να ενσωματώνουν τους μύθους της κρατούσας ιδεολογίας στο αξιακό τους πλαίσιο. Αυτή η πρακτική είχε ως αποτέλεσμα την απο-ανθρωποποίηση των μη-προνομιούχων κοινωνικών τάξεων.

Με βάση αυτή την παραδοχή ανέπτυξε μια **απελευθερωτική, ριζοσπαστική** προσέγγιση της εκπαίδευσης, **στόχο** της οποίας είναι η χειραφέτηση και η εκ νέου απόκτηση μιας πλήρους ανθρώπινης υπόστασης (ενανθρώπιση).

Χειραφέτηση/απελευθέρωση

Γνήσια χειραφέτηση/απελευθέρωση νοείται η διεργασία μέσα από την οποία το άτομο αποκτά **συνείδηση** των κοινωνικών δυνάμεων που επενεργούν πάνω του, προβληματίζεται, γίνεται ικανό να **μετασχηματίζει** τις ιδέες του, να κάνει επιλογές και να ελέγχει τη μοίρα του. Γνωρίζει ποιο είναι και πώς έχει διαμορφωθεί από τον κοινωνικό κόσμο που τον περιβάλλει και γίνεται ικανό να συμμετέχει ενεργά στην πορεία της ιστορίας του και όχι απλά να την υφίσταται.

Ο Paulo Freire θεωρεί ότι **η εκπαίδευση** είναι άσκηση ελευθερίας, **ένα εργαλείο** για **κοινωνική αλλαγή**, για την καλλιέργεια μιας νέας ταυτότητας που θα επιτρέψει στους ανθρώπους να αντιλαμβάνονται, να ερμηνεύουν, να ασκούν κριτική και τελικά να **μετασχηματίζουν** τον γύρω τους κόσμο.

Βασικά στοιχεία

Η απελευθέρωση των εκπαιδευόμενων από τις κοινωνικές επιταγές της **κυρίαρχης κουλτούρας**.

Η κριτική συνειδητοποίηση.

Η επεξεργασία της βιωμένης εμπειρίας μέσω του διαλόγου.

Κριτική συνειδητοποίηση

Η συνειδητοποίηση είναι μια **διεργασία μάθησης** κατά την οποία οι εκπαιδευόμενοι κατορθώνουν, **μαζί με τον εκπαιδευτή τους**, να αποκτήσουν επίγνωση για την κατάστασή τους αλλά και να οικοδομήσουν τις ικανότητες εκείνες που θα τους ενισχύσουν στον **αγώνα τους για κοινωνική αλλαγή**.

Η συνειδητοποίηση επιτυγχάνεται μέσω της κατανόησης των αιτιών που δημιουργούν τις καταπιεστικές κοινωνικές συνθήκες (αποκωδικοποίηση της πραγματικότητας)

Ο διάλογος

Ο διάλογος πρέπει να γίνει κατανοητός ως κάτι που αποτελεί μέρος της ίδιας της ιστορικής φύσης του ανθρώπινου είδους, είναι μέρος της ιστορικής μας πορείας προς την ενανθρώπιση.

Ο διάλογος είναι μια στιγμή κατά την οποία οι άνθρωποι συναντιούνται για να στοχαστούν πάνω στην πραγματικότητά τους καθώς τη δημιουργούν και την αναδημιουργούν.

(Paulo Freire, 2011)

Η μαθησιακή μέθοδος του Freire

Για να αλλάξει την παθητική στάση των εκπαιδευόμενων και να τους ενεργοποιήσει στη διαδικασία μάθησης μέσα από τον διάλογο, με βάση πάντα τις παραγωγικές τους λέξεις, αφιέρωνε από 2 έως 8 ώρες (ανάλογα με το τμήμα) και παρουσίαζε 10 εικόνες που είχε φιλοτεχνήσει ο διάσημος καλλιτέχνης *Francisco Brennand* με τις οποίες τους εισάγει στο ανθρωπολογικό θέμα της διάκρισης φύσης και κουλτούρας. **Η διαδοχή των δέκα εικόνων ήταν αυστηρά καθορισμένη.** Όλα είναι μια ενότητα: ο κόσμος, η θέση των ανθρώπων στον κόσμο, η σχέση με την εργασία, η δύναμη να αλλάξουν τον κόσμο, η συνειδητοποίηση για το ζήτημα του αλφαριθμητισμού.

Διάλογος σε παραγωγικά θέματα

- **Παραγωγικό θέμα** είναι το ευρύτερο αρχικό θέμα που επιλέγει ο συντονιστής-εκπαιδευτής για συζήτηση
- Το παραγωγικό θέμα απεικονίζεται με ένα απλό αλλά σύνθετο σκίτσο (ή ένα έργο τέχνης)
- Από το παραγωγικό θέμα - λέξη (επιφανειακή δομή, π.χ. **αγροτιά**) προκύπτει δομή βάθους δηλαδή τα υποθέματα (π.χ. **πρόσβαση σε πόσιμο νερό - δικαίωμα στο νερό**)
- Τα υποθέματα συνδέονται με λέξεις (**νερό, πηγάδι, γεώτρηση**).

PROGRAMA NACIONAL
DE ALFABETIZAÇÃO
Diatfilme para o Estado do Rio

Τα θέματα των εικόνων

Αναφέρονταν στη σχέση ανθρώπου-φύσης, στην κατανόηση της δυναμικής της εργασίας καθώς και της κουλτούρας (πολιτισμού).

Η **εργασία** έχει κεντρικό ρόλο όπως και ο ρόλος των εργατών στο έργο της εθνικής ανασυγκρότησης.

Η **εκπαίδευση** συνδέεται άμεσα με την **παραγωγή και παραγωγικότητα**, με την ανάγκη τεχνικής κατάρτισης των εργαζομένων για να διευθύνουν την κοινωνική μετάβαση. Αυτό προϋποθέτει πολιτική συνειδητοποίηση, ανάπτυξη αξιών αλληλεγγύης, κοινωνική υπευθυνότητα.

Η συζήτηση για την εργασία δημιουργεί δυνατότητα συζήτησης και για τον **πολιτισμό**.

Πρώτη κατάσταση:

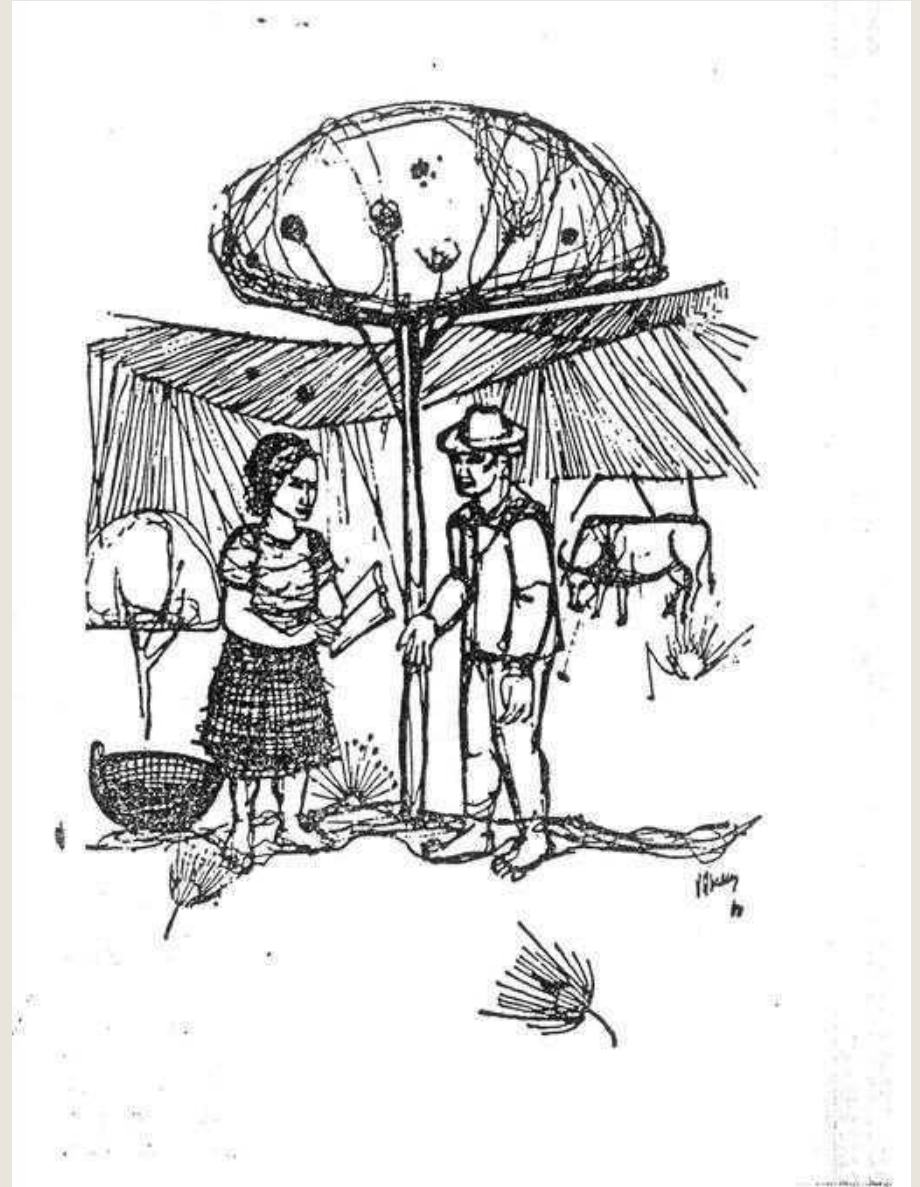
Ο άνθρωπος στον κόσμο και με τον κόσμο. Ο κόσμος, η φύση και η κουλτούρα. Με τη δουλειά του αλλάζει συνεχώς την πραγματικότητα. Κάνει το πηγάδι γιατί χρειάζεται νερό. Έτσι κάνει και το σπίτι του, τα ρούχα του, τα εργαλεία της εργασίας του. Συζητιούνται σχέσεις που δεν μπορεί να είναι σχέσεις κυριαρχίας αλλά σχέσεις μεταξύ υποκειμένων.

Δεύτερη κατάσταση:

Οι άνθρωποι
κινητοποιούνται να
αναλύσουν το **διάλογο**, τη
διαπροσωπική
επικοινωνία, τη
συνάντηση των
συνειδήσεων.

Κινητοποιούνται να
αναλύσουν την **αγάπη**, την
ταπεινότητα, την ελπίδα, την
κριτική και δημιουργική
βάση του διαλόγου.

Η ανάλυση αυτών των τριών καταστάσεων εξετάζει **την έννοια του πολιτισμού**, και ταυτόχρονα συζητούνται και άλλες πτυχές πραγματικών τους ενδιαφερόντων. **Η συζήτηση ξεκινάει με το τι ανήκει στη φύση και το τι ανήκει στην κουλτούρα.** Η χρήση του εργαλείου, η αρχική τεχνολογία της κατασκευής του, μεταφέρεται στη νεότερη γενιά μέσα από την εκπαίδευση.

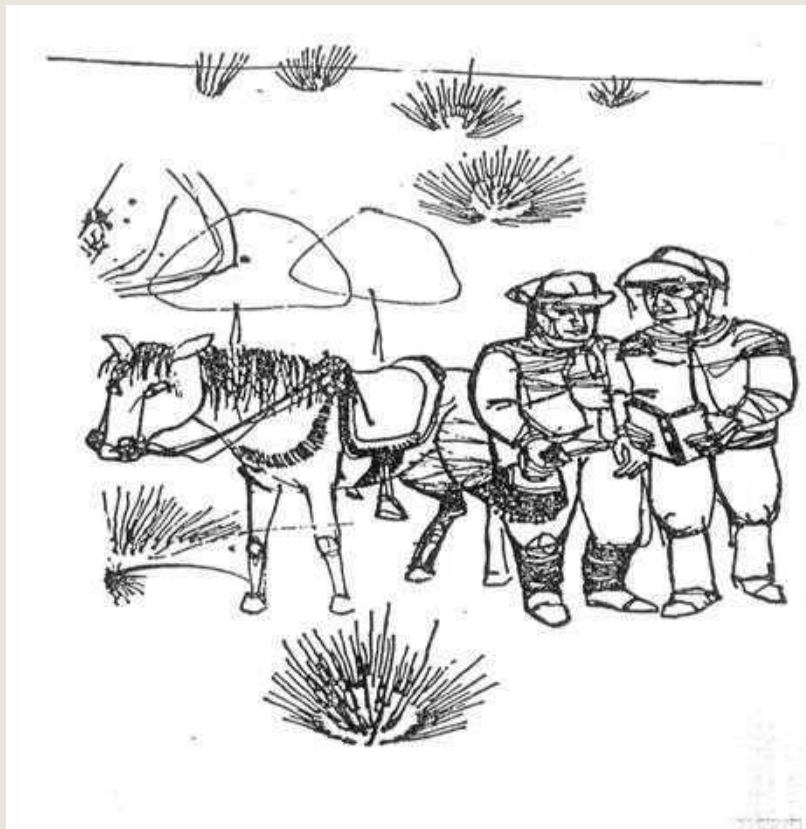

Ο άνθρωπος **μετασχηματίζει την ύλη από τη φύση** με την εργασία του. Σαν λουλούδια είναι φύση. Σαν διακόσμηση είναι πολιτισμός, κουλτούρα.

Ο εκπαιδευτής διαβάσει αργά το **ποίημα**.

Συζητάνε αν το ποίημα είναι κουλτούρα όπως το βάζο. Μέσω του διαλόγου αντιλαμβάνονται ότι η ποιητική έκφραση, της οποίας το υλικό δεν είναι το ίδιο με το βάζο, απαντάει σε διαφορετικές ανάγκες. Γίνεται συζήτηση για λαϊκή και καλλιτεχνική έκφραση.

Πρότυπα συμπεριφοράς. Η εικόνα παρουσιάζει έναν χωρικό (gaicho) από τη νότια Βραζιλία και έναν καουμπόη από τη Β/Α Βραζιλία ντυμένους με την ενδυμασία τους. Ξεκινούν με **θέμα τα ρούχα τους** και μέσα από τη συζήτηση θα κινηθούν σε κάποιους **τύπους της συμπεριφοράς** τους.

Κύκλος μάθησης

Εδώ οι συμμετέχοντες του μορφωτικού κύκλου αναγνωρίζουν τους εαυτούς τους.

Ο αλφαριθμητισμός έχει νόημα μόνο με αυτούς τους όρους όταν ξεκινά με τις ανάγκες τους. Θα πρέπει να προβληματίζονται για τη δική τους πραγματικότητα και τη θέση τους στον κόσμο, για την εργασία τους, σχετικά με τη δυνατότητα αλλαγής του κόσμου, θα ανακαλύπτουν τη σχετικότητα της άγνοιας και της σοφίας και θα καταστρέφουν έτσι έναν από τους μύθους με τους οποίους οι ψεύτικες ελίτ τους χειραγωγούν. Με αυτή την έννοια έχει νόημα η εκμάθηση της ανάγνωσης και της γραφής γιατί έτσι θα βοηθήσουν τον κόσμο να είναι καλύτερος

Παραγωγικές λέξεις που αξιοποιήθηκαν

Φτωχογειτονιά : στέγαση, τροφή, ένδυση, υγεία, εκπαίδευση

Βροχή : Η επίδραση του περιβάλλοντος στη ζωή του ανθρώπου. *Οι κλιματικοί παράγοντες στην οικονομία επιβίωσης.*

Άροτρο : Η αξία του ανθρώπινου μόχθου. Άνθρωποι και τεχνικές: μια πορεία μετασχηματισμού της φύσης. Μόχθος και καπιταλισμός. *Αγροτική μεταρρύθμιση*

Γη : Οικονομική κυριαρχία, τα λατιφούντια, άρδευση, Φυσικοί πόροι, υπεράσπιση της εθνικής κληρονομιάς

Τροφή: Κακή διατροφή, πείνα (από την τοπική στην εθνική σφαίρα), παιδική θνησιμότητα και σχετικές ασθένειες

Κωδικοποίηση-αποκωδικοποίηση

Αναφέρεται σε μια σημαντική πλευρά της πραγματικότητας που οι εκπαιδευόμενοι βιώνουν αλλά που δεν γνωρίζουν σε όλο της το βάθος. Η κωδικοποίηση μπορεί να παρασταθεί με μία **φωτογραφία**. Το αντικείμενο που παριστάνει η φωτογραφία είναι ένα οπτικό σημείο αναφοράς που γίνεται αντικείμενο διαλόγου εκπαιδευτών-εκπαιδευόμενων.

Η αποκωδικοποίηση περιλαμβάνει την **εδραίωση** της σημασιολογικής σχέσης ανάμεσα στην παραγωγική λέξη και σε αυτό που η λέξη σημαίνει και το **πλαίσιο** για την εισαγωγή της παραγωγικής λέξης ή του θέματος.

Χρησιμοποιώντας το **παραγωγικό θέμα** σαν βάση, κάθε εκπαιδευτής αναπτύσσει (μέσα από τα κριτικά ερωτήματα και ανάλογα με το αντικείμενο που διδάσκει) ένα σύνολο ζητημάτων προς διερεύνηση:

Η ανεργία

Κριτικά ερωτήματα

Πώς άραγε φτάνουμε στην κατάσταση της ανεργίας;

Πώς συνδέεται η εκπαίδευση με την ανεργία ή με την εργασία;

Πώς η εργασία συμβάλλει στον μετασχηματισμό της κοινωνίας;

Ο Freire πιστεύει ότι

Η μάθηση έχει νόημα μόνο όταν γίνεται κίνημα απελευθέρωσης των καταπιεσμένων που έχουν μπει στο περιθώριο της ιστορίας.

Η μάθηση γίνεται **κίνημα** μέσω του **κριτικού στοχασμού**. Ο δάσκαλος, ακολουθώντας μια διαδικασία «αποκάλυψης των σχέσεων των μαθητών του με τον ιστορικό-πολιτιστικό κόσμο μέσα στον οποίο υπάρχουν», με **διάλογο** στοχάζεται μαζί τους κριτικά τις σχέσεις τους με τον κόσμο, για να τους αποκαλυφθεί όχι μόνο η συνολική του εικόνα, αλλά **και οι αιτίες ύπαρξης των φαινομένων**.

Μέσα από αυτή την ανάγνωση θα προχωρήσουν στην **κριτική συνειδητοποίηση**, διαδικασία μέσα από την οποία οι άνθρωποι όχι ως αποδέκτες αλλά ως υποκείμενα ενσυνείδητα κατορθώνουν με την αφύπνισή τους να αναλύσουν την πραγματικότητα και να αντιμετωπίσουν με κριτική διάθεση τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες με πρόθεση να τις μετασχηματίσουν

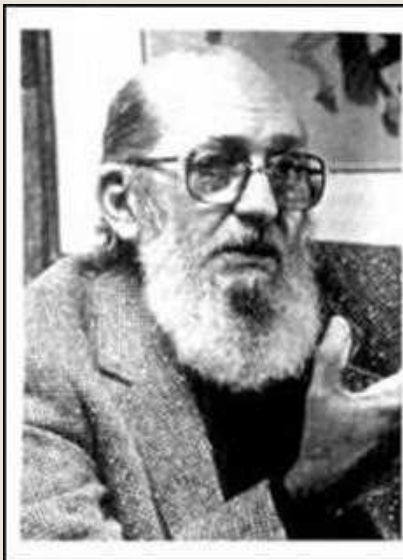
Οι προοδευτικοί εκπαιδευτικοί

Είμαστε **πολιτικοί αγωνιστές**, επειδή είμαστε δάσκαλοι. Η δουλειά μας δεν τελειώνει στη διδασκαλία των μαθηματικών, της γεωγραφίας, του συντακτικού, της ιστορίας. Η δουλειά μας είναι να διδάξουμε αυτά τα πράγματα με σοβαρότητα και επιδεξιότητα, αλλά και να συμμετέχουμε, **να αφιερωθούμε στον αγώνα για να νικηθεί η κοινωνική αδικία**. Η ταπεινοφροσύνη μας βοηθά να καταλάβουμε μια προφανή αλήθεια: *«κανείς δεν τα ξέρει όλα. Κανείς δεν τα αγνοεί όλα. Όλοι ξέρουμε κάτι. Όλοι αγνοούμε κάτι»*.

Κάποιος χωρίς ταπεινοφροσύνη δεν μπορεί καν να ακούσει με σεβασμό εκείνους που θεωρεί πολύ κατώτερους του δικού του επιπέδου ικανοτήτων.

Ο Freire πιστεύει ότι

Μαθαίνει κανείς την **δημοκρατία** όταν ασκεί την δημοκρατία. Γιατί κυρίως αυτή η γνώση πρέπει να γίνει βίωμα. Όταν από την μια δίνουμε με λόγια μαθήματα δημοκρατίας και από την άλλη θεωρείται επικίνδυνο η συμμετοχή του λαού στην εξουσία, τα κηρύγματά μας είναι υποκριτικά και ψεύτικα.

To glorify democracy and to silence the people is a farce; to discourse on humanism and to negate people is a lie.

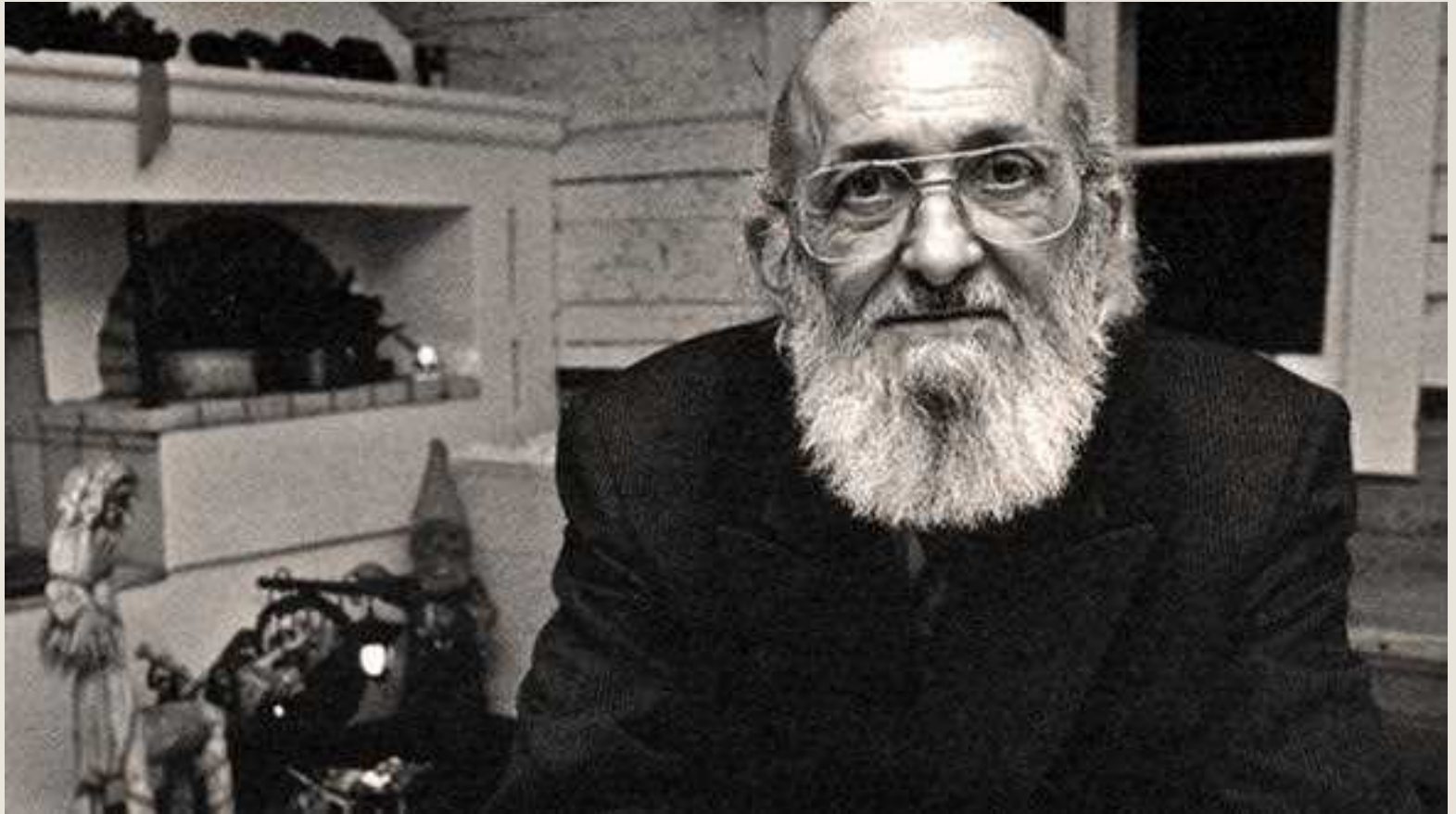
— Paulo Freire —

AZ QUOTES

Η κριτική εκπαίδευση που πρεσβεύει το έργο του Freire υποστηρίζει και είναι δομημένη γύρω από τις παρακάτω αρχές:

- Η εκπαίδευση δεν είναι **ουδέτερη**
- Οι εκπαιδευόμενοι είναι **ενεργά κοινωνικά υποκείμενα**
- Η σχέση εκπαιδευτών – εκπαιδευόμενων είναι ισότιμη και αμφίδρομη
- Ο κριτικός στοχασμός οδηγεί στη συνειδητοποίηση και η συνειδητοποίηση οδηγεί στην κοινωνική δράση η οποία στη συνέχεια οδηγεί και πάλι σε κριτικό στοχασμό.
- Οι εκπαιδευτές είναι πολιτικοί αγωνιστές

Τώρα είναι η δική σας σειρά...

Ομαδική εργασία (30 λεπτά)

Συζητείστε και βρείτε ένα θέμα το οποίο θα μπορούσε να είναι κοινό αντικείμενο διδασκαλίας. Στη συνέχεια αναζητήστε στο διαδίκτυο 2-3 φωτογραφίες που συνδέονται με το θέμα και κωδικοποιούν την κατάσταση που θέλετε να συζητήσετε με την ομάδα των εκπαιδευόμενών σας.

Μετά για κάθε φωτογραφία, διατυπώστε 2 κριτικά ερωτήματα που βοηθούν στην αποκωδικοποίηση της κατάστασης και μπορούν να προκαλέσουν κριτική συζήτηση. Ετοιμάστε μια μικρή παρουσίαση, με τις φωτογραφίες και τα κριτικά ερωτήματα.